
РОЗДУМИ ЛАУРЕАТІВ ОГІЄНКІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ

УДК 811.161.2'27:070.1(477)

В. В. Лизанчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДЕРЖАВНІСТЬ СОБОРНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

На основі всебічного вивчення і осмислення праці Івана Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки» розкрито сучасні проблеми функціонування української мови у зв'язку з новими методами і формами російщення в Україні. Окреслено шляхи утвердження соборної української літературної мови як державної в усіх сферах життєдіяльності.

Ключові слова: Іван Огієнко, рідномовні обов'язки, українська мова, соборна літературна мова, російщення, патріотизм, україноцентризм.

Самостійна, вільна особа, її громадянський, державницький, патріотичний дух, всебічний моральний розвиток можливий лише у національно-культурному і високодуховному життєвому середовищі, за межами брехні, лукавства, цинізму, насильства, зневаги, асиміляції. Воля здійснюється у Духові, а Дух – у національному Слові, яке не тільки є засобом комунікації, а насамперед фундаментальним підґрунтям порозуміння, злагоди, об'єднання, інтеграції української людності, формування національної ідентичності, будівництва та утвердження соборної, незалежної, демократичної української України. «Не стане мови – не стане національності: вона геть розпорошиться між дужчим народом... От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, і от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань» [1, с.240], – наголошував один з найвидатніших мовознавців ХХ ст. Іван Огієнко.

З огляду на те, що мова є своєрідним синтезом усього національно-державницького, фокусом його бачення, то мовне питання виходить за безпосередньо лінгвістичні межі і набуває політичного, соціального, ідеологічного характеру. У цьому контексті надзвичайно актуальною є думка Івана Огієнка про «рідномовну політику» [2, с.13]. Адже мова формує націю, нація будує державу, держава береже мову, бо мова – це нервова система державного організму. Якщо в державі не функціонує мова титульного народу, то така держава хвора й приречена на втрату національних і духовних особливостей, соборності та незалежності. До цих мовно-культурних, націє- і державотворчих аспектів ве-

лікої огієнківської спадщини привертала увагу С. Болтівець, Г. Бондаренко, Л. Боднарчук, А. Євграфова, М. Лещкін, В. Ляхоцький, Л. Ляхоцька, О. Мак, О. Мороз, Є. Сохацька, М. Тимошик, З. Тіменик, І. Тюрменко, Н. Шеремета та ін.

Іван Огієнко наголошував, що «рідна мова – найголовніший ґрунт, на яким духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого народу... Знання рідномовних обов'язків сильно підносить національну свідомість, а вона – найкращий ґрунт для знання й розвитку соборної літературної мови» [2, с.12].

Відповідно до актуальності поставленої проблеми визначається мета і завдання цього дослідження: на підставі всебічного осмислення праці «Наука про рідномовні обов'язки» Івана Огієнка проаналізувати сучасний стан функціонування української мови і державної мовної політики. Адже тільки держава має всі необхідні важелі для стимулювання розвою своєї літературної мови через «церкву, школу, пресу, письменників, уряди, судівництво, інтелігенцію, театр, кіно, радіо (додамо: телебачення, інтернет – В.Л.) й т.ін., що зобов'язані вживати доброї соборної літературної мови» [2, с.13].

Всебічне функціонування української мови в усіх державних і суспільних інституціях є питанням життя або смерті української нації, національної держави, української України. Адже однією з основних мотиваційних передумов агресії Росії проти України є путінська політика захисту «русскоязычного населения». Ще в 2000 році Л. Путіна на всеросійській конференції заявила, що російська мова об'єднує людей в «русский мир», а тому необхідно утверджувати, обороняти й розширювати мовні кордони «русского мира». На жаль, кордони «русского мира» проходять через сесійну залу Верховної Ради України, кабінетами, коридорами різних владних інституцій, засобів масової інформації, освітніх, бізнесових та спортивних організацій. Звідси розповзається по всій Україні нігілістичне, зневажливе ставлення до української мови, національної культури, що підживлює українофобів, паралізує зросійщених українців, які перебувають на психологічному роздоріжжі: вириватися з чужого «русского мира», формувати внутрішню потребу спілкуватися українською мовою, створювати українськомовне інтелектуальне життєве середовище чи за інерцією залишатися російськомовними і вести своїх дітей, онуків, правнуків чужим шляхом, збільшуючи таким чином кількість російського населення, а отже, ослаблюючи українську національну потугу.

Відомо, що Президент України П. Порошенко говорить про вільний розвиток і вживання в Україні інших мов, насамперед російської і англійської. Мабуть, жоден з читачів не заперечуватиме, що потрібно знати англійську, російську, німецьку, французьку чи інші мови. Це розширює інтелектуальний, пізнавальний світ людини. Але без ґрунтовного знання рідної української мови, національної культури, правдивої історії, людина підсвідомо стає морально-духовним інвалідом, нерідко ненависником родового національного джерела, перетворюється у погній для чужої культури. Тому в Україні, в кожній клітині її державного і суспільного організму, мусимо утверджувати українську мову як основу національно-громадянської ідентичності українців, основу формування української політичної нації і за змістом, і за формою. Непідписання головою Верховної Ради, а згодом і президентом ухваленого депутатами законопроекту про скасування закону Ківалова-Колесніченка відкрила «новой политической общности» (росіянам і російськомовним українцям) шлях до неподільної влади й форсованого будівництва «государстваУкраина».

Історик, фіноугрознавець і журналіст Р. Мартинюк (уродженець Сумщини, випускник Воронежського університету, Російська Федерація), роздумуючи про нищівні процеси будівництва «государства Україна», тобто нової форми російщення, слушно зазначає, що «російськомовні українці» у хвилини екзальтації навіть іменують себе «російськомовними бандерівцями». Петро Порошенко каже, що «60% українських героїв-воїнів АТО російськомовні», хоча волонтери називають цифру 70%. Хвала і вічна слава і російськомовним, і українськомовним захисникам України від найлютішого московсько-путінського агресора. Та не заколисуємось, не заспокоюємось, дивімось історичній життєвій правді у вічі. Вчимося у Великому українця Івана Огієнка всебічно аналізувати, щоби збагнути і правильно оцінити глибокі морально-психологічні процеси нищення українства і перетворення українців на іншомовних ізгоїв, а одвічно українську землю на територію для збагачення. Так, ніхто нині не плодить петровських регламентів (1720, 1721 рр.), катерининських маніфестів (1775 р.), валуєвського циркуляру (1863 р.), емського указу (1876 р.), офіційно не забороняє друкувати книжки українською мовою для дітей (1895 р.), не зобов'язує цілком таємними постановами ЦК КПРС «далі вдосконалювати вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» (1978 р.), вживати «додаткових заходів щодо поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік» (1983 р.), не збільшує на 15% оплату праці вчителям за викладання російської мови і літератури.

Зафіксовано 480 різних циркулярів, указів, постанов, резолюцій, ухвал, спрямованих на отруєння української ментальності, знищення української України, а українців – як етносу, які проаналізовано у монографіях автора цієї статті [3-7]. За 25 років відновленої незалежності України не зроблено цілеспрямованих, морально і психологічно зумовлених кроків до створення відповідних умов для повнокровного функціонування українського національного життєвого середовища, соборної літературної української мови. Духовно-естетичний світ українців опинився між чужими культурами – нав'язливою російською попсою і музичним продуктом англосаксів. Їхні бізнесові мегаказівкультури на емоційно психологічному рівні позбавляють українців національної сутності. Нагадуємо актуальне твердження Івана Огієнка: «Мовне винародовлення завжди і конче провадить до морального каліцтва, а воно – найродючіший ґрунт для різних злочинів» [2, с.13].

Філософ І. Лосєв слушно наголосив, що сенс існування Української держави, в тому числі, полягає у підтримці та розвитку української мови, культури, української національної ідентичності, в самозбереженні українського народу. Якщо Українська держава цього не робитиме, її існування стає безглуздим. А все безглузде приречене на зникнення. «Без російської мови Україна проживе, без української її просто не стане. Без українізації (чого не розуміють нинішні олігархічні керівники країни) Україна не виживе в історичній перспективі. Антиукраїнські настрої на південному сході – наслідок не українізації, а її відсутності» [8, с.28].

Отруйні українофобські струмки створюють повноводну антиукраїнську річку, течія якої спрямована на те, щоби перепинити всебічне формування й утвердження української національно-громадянської ідентичності, яка є найпотужнішим морально-психологічним підґрунтям для постання соборної української України. Часто-густо багато службовців різних рангів, депутатів, політиків, громадських діячів, журналістів використовують елементи спілкування державною мовою для того, щоби про людське око виправдати свою належність до громадянства України. Навіть міністр А. Аваков у Львові два-три речення вимовляє українською, але щоб уже три роки спілкуватися виключно

російською мовою в Україні – такої зневаги не стерпіли б у жодній державі! Скандальне відео пересварки Авакова і Яценюка з Саакашвілі цікаве насамперед не маюками і жбурлянням склянки з водою, а тим, що конфлікт у присутності Президента П. Порошенка озвучувався мовою країни-агресора. Ніхто з «вождів» України не сказав жодного слова по-українському, що вельми показово. Московське телебачення неабияк з цього приводу познуцалося, мовляв «хохли» зі своєю українською мовою придурюються, насправді вона їм не потрібна, це все спектакль, малоросійський водевіль. «Так, псевдоеліті, яка нині «рулить» Україною, дійсно все українське – мова, культура, традиції, історія – не потрібні. Для них це політична маска, гра, спектакль. Їхня справжня природа – малоросійський обиватель-притосуванець, у якого немає і не було ані переконань, ані ідеалів, це цинічні і лицемірні люди-флюгери» [8, с.28].

Уже відомо, що під час закритих нарад без представників ЗМІ на найвищому державному рівні часто панує не українська, а російська мова. З кабінетів законодавчої, виконавчої і судової влади російська мова («русский мир») перекочує у ЗМІ, інші інституції. Її носії показують приклад ігнорування статті 10 Конституції України і виконання Закону України «Про засади державної мовної політики» Ківалова-Колесніченка, який є зброєю найбільшої руйнівної сили у руках московських ворогів.

На п'ятому каналі у ток-шоу «Полілог» обговорюють важливі проблеми життя переміщених осіб з територій, окупованих російськими агресорами. 9 листопада 2016 р. – у День української писемності та мови, йшлося про умови проживання студентів-переселенців, які навчаються у вищих навчальних закладах Києва. Андрій Булгаров веде програму українською мовою. Але зі студентами, які розмовляють російською мовою, він також спілкується російською. Мовляв, це вияв журналістської культури. Подумаймо, чи це насправді так!? Замість того, щоби, спілкуючись українською, допомагати студентам долати мовний психологічний бар'єр, створювати морально-мотиваційні передумови для опанування молодими людьми – майбутніми українськими фахівцями-інтелігентами – державної мови, ведучий Андрій Булгаров, порушуючи 10-ту статтю Конституції України і рішення Конституційного Суду України (1999 р.), сприяє консервуванню російськомовної свідомості, ігноруванню державної мови, створює умови, що, мовляв, без української мови в Україні можна обійтись.

Мовна байдужість, яку засуджував, проти якої постійно виступав Іван Огієнко, безцеремонно панує у багатьох державних інституціях. Дуже прикро, що Прем'єр-міністр України В. Гройсман під час зустрічі з маріупольськими дітьми в Кабінеті міністрів розмовляв з ними російською мовою, ніби це були не українці, а росіяни з Мурманська. Замість того, щоби літературною українською мовою заохочувати дітей знати державну мову, Володимир Гройсман засів зерно зневаги до неї, вселяв у дітей думку, що в Україні й без знання української державної мови можна обійняти посаду Прем'єр-міністра чи інші найвищі владні шаблі. Невже так важко зрозуміти Івана Огієнка, який закликав, що «...мусимо творити одну соборну українську літературну мову. Мусимо творити, коли хочемо стати нацією. Мусимо бути нацією, коли хочемо бути народом незалежним» [9, с.73]. Водночас Іван Огієнко наголошував, що потрібно сприяти розвитку мов національних меншин, але державна мова мусить бути тільки одна. Лише спільна державна мова надає народові глибокого почуття «всенародної єдності, за якої всі нації боронять одна одну» [2, с.16].

На жаль, в телерадіоєфірі чимало приватних каналів проповідують модель України без українців. Філософ П. Кралюк зазначає, що дійства «95-го кварта-

лу», «Ліги сміху» доносять своїм глядачам ідеї, що «Українська держава – це несерйозно (подивіться, хто править нею!), несерйозною є й державна мова, а української культури взагалі немає – натомість є «блискуча» російська культура (насправді – російська попса)» [10]. Олігархів – власників каналів та їхніх вірних слуг телеменеджерів лякає українськість, вона їм чужа. А «Єдина країна – Єдина страна» Україна для них – лише територія для бізнесу, особистого збагачення. Про це свідчить уся логіка мовно-культурної, морально-духовної, бізнесової політики.

З благословення «русскоязычних» депутатів і урядовців – за своїм менталітетом українофобних – керівники теле- і радіоканалів, журналісти-перекинчики відкидають навіть те українське, що вже було напрацьовано. «З допомогою телебачення намагаються змінити наш національний код з українського на російський, – наголошує професор Л. Масенко. – Вважаю, що треба залишити лише один російськомовний канал. Усі інші мають бути повністю українськомовними. Адже шизофренія – це роздвоєння свідомості, а лінгвошизофренія – це руйнування української мови зсередини, створення умов для змішування української і російської мов, уподібнення української до російської, щоби за законами психіки самі українці «добровільно» від неї відмовилися» [10].

Міркування професора Лариси Масенко з приводу створення одного російськомовного каналу вважаю за потрібне уточнити й поглибити. На одному каналі (телевізійному чи радійному) мають бути програми мовами всіх національних меншин, які живуть в Україні: білоруською, болгарською, гагаузською, грецькою, караїмською, кримчацькою, молдовською, ромською, російською, румунською, угорською та іншими мовами. Може бути й інший варіант. На всіх теле- і радіоканалах кількість програм має відповідати у відсотковому порівнянні кількості населення національних груп. Якщо українців в Україні 78% від загальної кількості населення, то стільки ж відсотків має бути й українськомовних теле- і радіопрограм, видаватися газет, журналів, книжок тощо.

Слід внести зміни до статей 3 і 4 Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України»: у принципах, функціях і програмній політиці чітко визначити механізми функціонування української мови і культури в теле- і радіофері – не менше ніж 75%. У зв'язку з тим, що у більшості приватних телевізійних і FM-радіоканалів переважає російськомовний продукт, потрібно ухвалити закон України про комерційні телерадіоканали, який би зобов'язував власників мовити українською, працювати на засадах україноцентризму.

Україноцентризм ґрунтується на концепції націоналізму, який є філософією буття Нації, її життя, розбудови, а шовінізм, фашизм, нацизм і московський рашизм, який увібрив у себе шовінізм, фашизм і нацизм, – це філософія поневолення і гноблення інших націй. В основі націоналізму лежить національна ідея, а в основі шовінізму, фашизму, нацизму, рашизму – великодержавницький імперський інтерес. Націоналізм починається з любові до свого, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм – з ненависті до чужого. Мета націоналізму – свобода своєї нації, а мета шовінізму, фашизму, нацизму, рашизму – поневолення інших націй. Націоналізм трактує інтернаціоналізм як міжнаціональні взаємини на засадах рівності націй, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм перетворюють інтернаціоналізм у засіб денационалізації народів і підпорядкування їх імперській, великодержавницькій ідеї. Для націоналіста національні ознаки інших: мова, культура, традиції, звичаї – усі святині є об'єктом поваги і пошанування, а для шовініста, фашиста, нациста, рашиста – це те, що потрібно негайно знищити, викоринити і замінити своїм. Саме такою є мета гібридної війни Російської Федерації

проти України. Націоналізм породжує подвижників і героїв, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм – убивць, грабіжників, загарбників, яничарів, холувів.

Проаналізувавши наведені положення, професор В. Монастирський дійшов глибокого, правдивого висновку, що націоналізм не має нічого спільного з шовінізмом, фашизмом, нацизмом і рашизмом, оскільки він є генетично визначеним явищем природи, а це означає, що він є творінням не стільки людського розуму, скільки Всевишнього, тоді як шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм є штучними, хворобливими, маніакальними отруйними плодами.

Мовознавець Іван Огієнко настійливо радив шанувати українські пісні, колядки, національний одяг, оздоблювати за українськими традиціями свої житла, виховувати дітей національно свідомими, за будь-яких обставин не забувати свого національного коріння і не зраджувати його, берегти усе своє, рідне, українське. Добре, що у 2016 р. ухвалено закон про квоти для пісень українською мовою. Однак у програмах «Голос країни», «Голос. Діти» на телевізійному каналі «1+1» українськомовна пісня – надто рідкісне явище (до 5%). На мою думку, ці пісенні конкурси треба проводити за таким принципом: учасник пісенного змагання обов'язково має виконувати українськомовну пісню, а другу – будь-якою іншою мовою. Адже, як зазначав Іван Огієнко, українська пісня не тільки високохудожня й високомелодійна, але завжди глибокозмістовна, пристойна, навчальна. Якщо учасники різних телевізійних і радіоконкурсів обов'язково виконуватимуть українськомовні, а на додаток зарубіжні пісні, то у такий спосіб будуть свого не цуратись й чужого навчатись. «Зіркові» судді також повинні показувати приклад – спілкуватися з учасниками конкурсу з України лише українською мовою.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення повинна принципово вимагати від керівників теле- і радіоканалів дотримуватися виконання ліцензій на мовлення. Російську мову, як будь-яку іноземну, дублювати українським перекладом, як це робить, наприклад, «Голос Америки». Верховна Рада покликана ухвалити закон про те, що всі депутати, службовці різних рангів, працівники всіх державних і громадських інституцій зобов'язані послуговуватися на службі державною українською мовою. (Про це, до речі, йдеться і в Конституції, в ст. 2 Закону про держслужбу. Інша річ, що не передбачено покарання за недотримання законів).

Хто не знає української мови, хай за власний кошт наймає перекладача. Від державних службовців можна і обов'язково треба вимагати знання української мови просто зараз, бо це входить до їхніх посадових обов'язків, а щодо пересічних людей, то для них потрібно створювати державні курси з вивчення української мови, сприяти спілкуванню українською мовою, піднімати її соціальний престиж. Тобто має бути державна програма, системна політика утвердження в Україні української мови. Зареєстрований у Верховній Раді України законопроект №5670 «Про державну мову» відповідає Європейській хартії мов..., юридично збалансований, створює передумови для громадянської злагоди, утвердження української України. Він буде надійною перепорою «мовній шизофренії», яка перетворюється на російськомовне панування і спонукає Путіна збройно захищати «русскоязычное население Украины», винищувати українських патріотів, не шкодуючи російських солдатів і задурених московською маніпулятивною пропагандою сепаратистів.

Іван Огієнко наголошував, що тільки рідна мова приносить людині найбільше і найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. «Без добре виробленої рідної мови нема всенародньої свідомости, без такої свідомости нема нації, а без свідомої нації – нема державности, як найви-

щої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розквіту й виявлення» [2, с.11].

Нехай соборна літературна українська мова, культура, духовність, мораль, звичаї, традиції, громадянська гідність запанують у кожній клітині суспільного і державного організму – отоді й побачимо, відчуємо, як розквітне Україна, і жоден ворог, навіть московити (росіяни), не наслідяться порушити кордони демократичної, правової, працелюбної, творчої української України.

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу (Репринтне відтворення видання 1918 року) / Іван Огієнко. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – Львів : Українська Академія Друкарства ; видавництво «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. – 46 с.
3. Лизанчук В. Навічно кайдани кували: Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні / Василь Лизанчук. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 415 с.
4. Лизанчук В. Завжди пам'ятай: Ти – Українець! / Василь Лизанчук. – 2-е вид. доповн. – Львів : Мальва, 2001. – 680 с.
5. Лизанчук В. Геноцид, етноцид, лінгвоцид української нації: хроніка / Василь Лизанчук. – Львів : Видав. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2008. – 258 с.
6. Лизанчук В. Творімо разом Україну! : монографія / Василь Лизанчук. – Львів : ПАІС, 2009. – 452 с.
7. Лизанчук В. Історія російщення українців : монографія / Василь Лизанчук, Микола Рожик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 412 с.
8. Лосев І. Спочатку приходять російська культура, російська мова, а вже за ними – російські війська / Ігор Лосев // Універсум. – 2016. – №11-12. – С. 27-28.
9. Тимошик М. Весь вік, весь труд віддав Україні / Микола Тимошик // Пам'ять століть. – 1997. – №1. – С. 71-85.
10. Лизанчук В. Антиросійщення, або Ще раз про мову / Василь Лизанчук // Дзеркало тижня. – 2016. – 2-8 лип.

Based on comprehensive study and understanding of Ivan Ohienko work «Nauka pro rідnomovni oboviazky» («The Science of Native Language Responsibilities») author revealed modern problems of functioning of Ukrainian language due to the new methods and forms of Russification in Ukraine. The article deals with the ways of strengthening the Ukrainian literary language as the state language in all spheres of life.

Key words: Ivan Ohienko, native language responsibilities, Ukrainian language, literary language, Russification, patriotism, Ukrainian centrism.

Отримано: 09.02.2017 р.